

BIBLIOGRAFIE

Op 9 december verleden jaar werd het nieuwe boek van Professor Guy Schrans voorgesteld: **“Vrijmetselaars te Gent in de XVIIIe eeuw”**.

Klinkt familiair in de oren? Inderdaad, het is een volledig herwerkte en rijk aangevulde versie van het in 1997 verschenen boek met dezelfde titel. Bij deze gelegenheid werden twee toespraken gehouden: de eerste door Professor Walter Prevenier, de tweede door Professor Guy Schrans.

Aangezien zij veel leren over de inhoud van deze uitgebreide studie, dachten wij het goed ze te publiceren.

Eerst deze van Prof. Prevenier:

Guy Schrans' nieuwe versie van zijn opus magnum over de Gentse Vrijmetselaars in de 18e eeuw

Het is voor mij een groot voorrecht het nieuwste boek van Guy Schrans te mogen presenteren. Dit opus voorstellen is voor mij als historicus allesbehalve een karwei. Het werk moge dan behoorlijk dik zijn, het is vooral ongemeen boeiend en verrijkend. De auteur is geen vakhistoricus, in de enge betekenis van het woord. Hij is wel wat ik graag omschrijf als een nobele liefhebber. Begrijp me niet verkeerd: de term is een eresaluut. ‘Liefhebber’ refereert naar een auteur met een fors ontwikkelde empathie, een die zich moeiteloos ver-

plaatst in de denkpatronen van de bestudeerde personages, in dit geval ook als insider van de bestudeerde biotoop. ‘Liefhebber’ verwijst naar iemand die sympathie uitstraalt voor het bestudeerde thema. Empathie en sympathie zijn zeer positieve kwaliteiten voor een onderzoeker, duizendmaal superieur aan de misprezen noties ‘subjectiviteit’ en ‘vooringenomenheid’.

Het bestudeerde thema is niet min. Heden en verleden van de vrijmetselarij blijven moeiteloos een breed publiek fascineren. Denken we maar aan het ongemeen publiek succes van de tentoonstelling over vrijmetselarij die het Liberaal Archief enkele jaren geleden organiseerde in de Sint-Pietersabdij, in het kader van de initiatieven van de Provincie Oost-Vlaanderen. Geschiedenis van de loges boeit niet enkel de broeders van deze genootschappen, maar zo mogelijk nog meer de outsiders, al was het maar door het parfum van discrete charme, van geheimzinnigheid en onbekendheid, waardoor men zich ontelbare terechte en onterechte vragen blijft stellen over mysterieuze rituelen en nog veel mysterieuzer vormen van impact op de politieke besluitvorming, op de ideologische, sociale, artistieke en culturele contouren van de samenleving. Guy Schrans is een onwaarschijnlijk minzaam man. Deze eigenschap verklaart zijn milde oordelen over mensen en toestanden. Maar hij is tevens en bovenal een kritische wetenschapper, die weet waar Abraham en Tierenteyn hun mosterd halen. Als jurist schreef hij geleerde boeken over zijn vakgebied: financieel recht, economie op zoek naar recht, Europees mededingingsrecht. Schrans is echter allesbehalve een vakidoot. Hij leidde jarenlang Pragma, een politieke denktank voor hedendaags liberalisme. Hij is ook een ervaringsdeskundige in zijn vakgebied, die een aantal jaren fungeerde als assessor in de Raad van State, en als lid van het directiecomité van het Beschermingsfonds voor financiële instrumenten. Op die manier legde hij nuttige kruisverbanden tussen theorie en praktijk van recht en financiën. Daardoor beseft hij als geen ander dat een onderzoeker wel mentaal in de ban mag komen van zijn thema, maar dat hij tevens afstand moet blijven houden, zich niet mag vereenzelvigen met de helden die hij beschrijft en beoordeelt.

Vandaag heb ik het genoeg het jongste product van een begenadigde erudiet aan u voor te stellen, een nieuwe versie van zijn studie over de vrijmetselarij in Gent in de 18e eeuw. Ze respecteert scrupuleus de zopas genoemde facetten van het voortreffelijk vakwerk, de ideologische en psychologische inleving enerzijds, de kritische toetsing van de waarde van de getuigenissen van tijdgenoten en medespelers anderzijds. Zoals het een kritisch historicus past, beseft Schrans maar al te goed dat veel van zijn bronnen uit het milieu zelf komen, en daardoor allicht niet vrij zijn van vooringenomenheid, of geneigd zijn het eigen gelijk te overdrijven. Woorden impliceren bijna steeds een defensieve of agressieve strategie. Woorden zijn wapens in de hand van wie

ze uitspreekt of neerschrijft, zoals socioloog Lawrence Rosen het treffend toelichtte in zijn studie *Bargaining for reality*, spelen en manipuleren met woorden om een heel precies doel te bereiken. De ervaringsdeskundigheid die Guy Schrans accumuleerde tijdens zijn vorige levens als jurist en expert bezorgden hem een significant voordeel voor zijn derde leven als gewaardeerd secretaris van het Liberaal Archief, en als begenadigd observator van het verleden.

Met het boek dat vandaag van de persen van het Liberaal Archief rolt, is Guy Schrans echter allerminst aan zijn historisch proefstuk toe. In 1973, vrijwel 36 jaar geleden, liet hij zich reeds bekoren tot een eerste historisch werkstuk over een 18e-eeuwse Gentse vrijmetselaar, Jan-Baptist Hellebaut. In 1997 verscheen dan zijn lijvig historisch meesterwerk, *Vrijmetselaars te Gent in de 18e eeuw*, niet minder dan 1000 blz., dan 1500 trefwoorden, dan 3450 namen in het register, dan een bibliografie met bijna 1100 titels.

We zijn nu twaalf jaar later, en mijn kritische toehoorders in deze gezellige werkzaal van het Liberaal Archief zullen zich ongetwijfeld al afgevraagd hebben waarom er zo nodig een tweede editie moest verschijnen. Daar zijn goede redenen voor, waaronder de voornaamste is dat de eerste uitgave reeds kort na het verschijnen uitverkocht was. Een simpele herdruk ware voor de auteur de meest comfortabele formule geweest, maar dat was zonder Guy Schrans gerekend. Naarmate de frustratie toenam over de steeds frequenter maar noodgedwongen onbeantwoord blijvende binnenlopende smeekbeden voor een exemplaar van het werk, groeide ook de ambitie van de auteur om de kans van een nieuwe druk te benutten om haar tegelijk à jour te brengen.

Het werd opnieuw een sisyfusoperatie, want prosopografie, het opsporen van realia over de levensloop van personen, is een van de meest tijdrovende en ondankbare taken die een historicus kan bedenken. De aanvullende literatuurlijst bij deze tweede editie omvat nagenoeg 600 nieuwe titels bovenop de 1100 van de eerste versie. Het gaat overwegend om recente publicaties, maar er werden ook inspanningen geleverd om in oudere werken heel wat addenda op te sporen voor de 200 bestaande biografieën, maar vooral voor 38 nieuwe die in de editie van 1997 nog niet waren behandeld, en die gemakshalve een plusteken naast hun naam kregen. En, verzucht Schrans, mijn boek betreft enkel de Gentse logeleden - hij raamt het aantal logeleden voor de Oostenrijkse Nederlanden in de 18e eeuw op 1200 à 1500 - waarvan enkelen wellicht voor immer in de nevelen van het verleden verzwonden zullen blijven. Maar de 238 rijke en gevarieerde biografieën, over meer dan 550 pagina's, vertegenwoordigen buiten kijf het geheel van het gild der Gentse vrijmetselaars in de 18e eeuw.

Schrans heeft in zijn schitterende inleidende synthese over dit Gentse 18e eeuwse milieu immers ruim aandacht besteed aan de sociale en intellectu-

ele achtergronden van die 238 vrijmetselaars. En daaruit blijkt dat de Gentse loges toen, heel anders dan in de rest van de Oostenrijkse Nederlanden, een uitgesproken democratisch karakter vertoonden, met 68 % leden uit de kleine burgerij en de volksklasse. Ze zochten en vonden er vooral vriendschap en sociabiliteit, zonder al te veel verheven denkbeelden, zonder veel ambitie om een rol te spelen in de politiek, en wars van elk spanningsveld tussen vrijmetselarij en religie.

Ik ben ervan overtuigd dat u allen mij toelaat Guy Schrans van harte geluk te wensen met zijn onwaarschijnlijke ijver en talent om de moed op te brengen, om dat wat nochtans zijn afgerond levenswerk leek te zijn, het boek uit 1997, niet te beschouwen als eindpunt, maar als een permanente uitdaging voor nieuw onderzoek. Een thema als dit is dan ook een ‘geschiedenis zonder einde’. Maar het zal me niet beletten jurist Guy Schrans reeds vandaag voor eeuwig op te nemen in het gild van de vakhistorici, en hem volmondig te eren met het daarbij horend epitheton ornans van ‘historicus honoris causa’.

En het antwoord van Prof. Schrans:

Beste collega,

Ik ben nog voldoende jurist gebleven om een onderscheid te kunnen maken tussen de naakte werkelijkheid en de innemende welwillendheid van uw voorstelling.

Omdat u een tot over de oceaan gewaardeerd vaandeldrager bent van de alom erkende “Gentse historische school” hecht ik aan uw gunstige beoordeling een doorslaggevend belang. Ook onze toehoorders en de toekomstige lezers van het boek zullen door uw woorden zijn gerustgesteld.

Ik richt me nu tot de mediëvist in u. Hoewel er in onze Sint-Niklaaskerk 13de eeuwse steenhouwersmerken werden ontdekt, lijkt het weinig waarschijnlijk dat er tijdens de middeleeuwen vrijmetselaarsloges te Gent bestonden. En het is maar beter zo vermits ik helemaal niet in staat zou zijn om geschreven documenten van toen te lezen, laat staan om er iets over te schrijven. In oud schrift is de 18de eeuw zowat mijn uiterste grens.

Geachte vergadering

Er zijn natuurlijk nog andere redenen waarom ik me thuis voel in vooral de tweede helft van de 18de eeuw. Ik bedoel vanzelfsprekend het geestelijk klimaat waarin de stad toen baadde - met de Aufklärung (les Lumières) die onze

vermolmden ramen opengooide op de wijde wereld van de ideeën en van de mensen, de drang naar innovatie van onze eerste textielondernemers, de democratische gezindheid van het Gentse stadsbestuur van toen die contrasteerde met de privileges en het conservatisme van de clerus en van de meeste leden van de adel, ook de kosmopolitische sfeer van een stad die in de volle welsprekendheid van het woord de hoofdstad van het graafschap Vlaanderen was en de meest welvarende stad van de Oostenrijkse Nederlanden.

Ook toen was Gent een bruisende, leuke, gezellige stad - althans voor wie voldoende bemiddeld was om ervan te kunnen profiteren. De helft van de bevolking leefde inderdaad beneden wat men thans killig de armoedegrens noemt. Ik wil niet de weg der treurnis opgaan, maar we moeten beseffen dat le siècle des Lumières niet voor iedereen het licht deed schijnen in de duisternis van hun levenswandel.

Ik kan er enigszins over meespreken vermits mijn voorvader Joannes Schrans tussen 1775 en het begin van de 19de eeuw te Gent binnenschipper was en in de Heilig-Kerstparochie woonde. Zijn gezin leefde vermoedelijk boven de armoedegrens omdat er toen veel werk was voor binnenschippers. De aloude exclusieve rechten van de erfelijke "vrije schippers" van Gent werden in die periode inderdaad drastisch afgebouwd zodat iemand die (zoals mijn voorvader) in 1746 als burger van Maastricht werd geboren, bij ons zijn beroep vrij mocht uitoefenen. Bovendien was Gent sedert het graven van de Coupure in 1753 de incontournable flessenhals voor alle commercieel trafiek tussen onze enige effectieve toegang tot de zee, de haven van Oostende, en het rijke binnenland - over de Schelde, de Leie en wat nog overbleef van de Lieve, de Sasvevaart, de Moervaart en het Stekene Vaardeken.

Joannes Schrans was als binnenschipper te vaak uithuizig om lid te worden van een Gentse vrijmetselaarsloge, zo dit hem al had aangesproken. Er bestonden toen te Gent inderdaad zeker twee, waarschijnlijk drie, Nederlandstalige loges met een zg. "democratische" samenstelling. Van één van deze loges was een andere voorvader vermoedelijk wél lid. Hij woonde in het Gentse Sint-Pietersdorp (waar we vandaag overigens zijn samengekomen) en was garentwijnder in een ambachtelijk bedrijf aan het Huidevetterken. Ik laat u zijn identiteit zélf in het boek ontdekken.

Ik vertel u dit alles om erop te wijzen dat Gent in die tijd een unicum was in de vrijmetselarij van de Oostenrijkse Nederlanden. In géén andere stad bestonden loges met een uitsluitend "democratische" samenstelling. In géén andere stad waren er Nederlandstalige loges.

De 2de helft van de 18de eeuw was bovendien een tijdperk van contrasterende werkelijkheden. Naast de meer dan 50 % armen en hulpbehoevenden, de 35 à 40 ambachtslieden, klerken, onderwijzers, kapelaans, priukenmakers,

suikerbakkers, plafonneerders, soldaten en winkeliers bestond er een vermogende bovenlaag van adel en hogere burgerij die vaak heer en meester was in de overige Gentse loges (welke uitsluitend in het Frans arbeidden). Bij het raadplegen van het boek zult u vaststellen dat drie prinsen, twee markiezen, tien graven, vier burggraven, twaalf baronnen, drie ridders en talrijke niet-getitelde edellieden lid waren van een Gentse loge - zonder de drie adellijke priesters (waaronder twee kanunniken) te vergeten die zich op de kolommen bij hen voegden. Ook de meeste kolonels-bevelhebbers van de nationale regimenten in dienst van Oostenrijk werden lid van een vrijmetselaarsloge te Gent. En de toekomstige veldmaarschalk en universeel gevierde auteur prins Charles Joseph de Ligne werd in 1769 in een Gentse loge tot de vrijmetselarij geïnitieerd.

Bestond er tussen deze vrijmetselaars van uiteenlopende pluimage enige band van broederschap, enig gelijkheidsgevoelen? Waarschijnlijk wél in de lyrische symboliek van de tempelarbeid. Maar buiten de tempel hernam iedereen zijn "metalen", m.a.w. zijn rang en stand. Ik citeer in het boek enkele ontzuichterende teksten die zulks bevestigen.

Tussen die twee contrasterende werelden waren de Gentse loges toch in hoofdzaak bevolkt door solide Gentse poorters die de bakens naar een nieuwe wereld hebben verzet in de politiek, het openbaar ambt, de nijverheid, de wetenschap, het onderwijs, de schilder- en bouwkunst, de kunstambachten, het toneel - zelden in de letteren, vermoedelijk omdat de Gentenaar meer visueel is dan literair. Velen onder hen speelden nog een markante rol tijdens de eerste decennia van de 19de eeuw - een eeuw waarin ik me overigens veel minder thuis voel wegens de mensonterende sociale toestanden die gecreëerd, minstens gedoogd, werden door de ondankbare erfgenamen van een nochtans verfrissende, stimulerende achttiende eeuw voor wie ieder mens belangrijk was geworden.

Over Gentse vrijmetselaars van de 19de eeuw zal ik dus géén boek schrijven. U zult het moeten stellen met wat u straks in handen krijgt.

Tot zover de toespraak van Prof. Schrans.

Wij kunnen slechts beamen wat daarbij gezegd werd.

Het eerste hoofdstuk is gewijd aan de Vrijmetselaars te Gent in XVIIIe eeuw. In hoofdstuk II worden de Gentse loges behandeld tot 1786.

In hoofdstuk III gaat het over de leden van de Gentse loges tot 1786. Dit is niet zo maar een opsomming van de leden, want het beslaat 556 pagina's. Voor ieder lid wordt er een maximum aan biografische gegevens vermeld.

Hoofdstuk IV is een elementaire Prosopografie van de 18e eeuwse Gentse

Vrijmetselaars. Het bevat statistische gegevens van diverse aspecten.

Volgt een uitgebreide bibliografie met niet minder dan 1633 (!) items.

Naar het einde toe is er dan een Register van de persoonsnamen die ook weer 92 bladzijden in beslag neemt. Volgt dan nog een Register van de geciteerde loges, en dat zijn er veel meer dan men zou vermoeden; om tenslotte te eindigen met een Zaak- en Plaatsnamenregister. Oef!

Nu zou het totaal verkeerd zijn te menen dat een zeer lijvig boek enkel maar over vrijmetselaars zou gaan, wat de indruk zou kunnen wekken dat het toch wat eentonig moet zijn. Maar dat is helemaal niet het geval, het gaat uiteraard over vrijmetselaars, zij worden zo een beetje gebruikt als kapstok waar een hele boel andere interessante aspecten aan opgehangen zijn. Wij krijgen een bijzonder boeiend beeld van het leven in het XVIIIe eeuwse Gent, ongekende of minder bekend beelden daarvan worden hier duidelijk gemaakt. Van die kant bekeken zou het even goed kunnen beschouwd worden als een boek over lokale geschiedenis.

Iemand die zelf al eens opzoeken gedaan heeft zal sterk onder de indruk komen van dit jarenlange intensief studiewerk dat de samenstelling van dit boek gevegd heeft.

Het boek heeft een formaat van 15,5 x 24 cm. en bevat 831 bladzijden. De prijs bedraagt 59 euro wanneer het afgehaald wordt in het "Liberaal Archief" (dat er trouwens de uitgever van is), Kramersplein 23 te 9000 Gent. Tel. 09.221.75.05.

Wie het thuisbezorgd wenst, schrijft 67,00 euro over op Rekening 001.5725696.56 van het "Liberaal Archief"- Gent.

Degenen die het boek niet gezien hebben kunnen misschien denken: die prijs is niet mis. Wel, het is geen euro te veel. Trouwens, dergelijke boeken zijn onbetaalbaar. Wie kan er een prijs zetten op vele jaren intensief studiewerk? Iets staat wel vast, de initiatiefnemers zullen er niet rijk van worden.